

УДК 821.161.2 – 3.0919

Ольга КАРАБЛЬОВА,
кандидат філологічних наук,
(Донбаський державний педагогічний університет)

КОНФЛІКТ МІЖ ЖІНОЧОЮ ІДЕНТИЧНІСТЮ ТА ПАНІВНОЮ ІДЕОЛОГІЄЮ ЯК СЮЖЕТНА ОСНОВА МАЛОЇ ПРОЗИ ІРИНИ ВІЛЬДЕ

У статті аналізуються явища жіночої самоідентифікації та жіночої соціалізації в малій прозі Ірини Вільде. Досліджено ґендерний тип конфлікту між жіночою ідентичністю та панівною ідеологією, що визначає процес становлення жінки у сповненому суперечностей суспільстві.

Ключові слова: ґендерна ідентичність, ґендерний конфлікт, ґендерна ситуація, ідеологія.

«Недооцінена», «велика Ірина Вільде» (О. Забужко) залишила прозовий спадок, який по праву можна вважати художнім документом епохи. Ще в радянський період її творчий доробок приваблював літературознавців: М. Вальо, В. Качкана, М. Кодака та ін. У наш час до творчості письменниці зверталися науковці С. Андрусів, Н. Мафтин, О. Харлан, Н. Євстаф'євич, О. Баган та ін. Ґендерний аспект її прози висвітлювали В. Агєєва, І. Захарчук, але він потребує подальших досліджень. Пропонована стаття має на меті дослідити феномен жіночої самоідентичності та жіночої соціалізації у малій прозі Ірини Вільде і проаналізувати ґендерний тип конфлікту між жіночою ідентичністю та панівною ідеологією.

Ґендерна ідентичність – базова структура соціальної ідентичності, що характеризує людину з погляду її приналежності до чоловічої або жіночої групи, при цьому найбільш значущим є те, як людина сама себе визначає. Ґендерна ідентичність – усвідомлення себе у зв'язку з культурними визначеннями маскулінності й фемінності, що виникає в результаті взаємодії «Я» та «Інших». Ґендерна ідентичність виявляється як суб'єктивний досвід психічної інтеріоризації чоловічих та жіночих рис. Сукупність найбільш значущих психологічних і соціально-психологічних характеристик особистості, що використовуються як відмінні риси для виділення своєї статі, визначається як «психологічна стать». Іншими словами, психологічна стать є комплексом психологічних, соціокультурних і поведінкових характеристик, що забезпечують індивіду особистий, соціальний і правовий статус чоловіка або жінки. Статєва ідентичність – єдність поведінки й самосвідомості індивіда, який зараховує себе до певної статі та орієнтується на вимоги відповідної статєвої ролі. В. Є. Каган визначає статєву ідентичність як співвідношення особистості з тілесними, психофізіологічними, психологічними і соціокультурними значеннями маскулінності й фемінності. Коли жіноча самоідентичність (сума

поведінкових характеристик, статевої ролі, претензій на владу тощо) в контексті соціуму, культури, етносу не є прийнятною та бажаною, то зазвичай виникає конфлікт між жіночою ідентичністю та середовищем. Якщо суспільство не приймає новоявлену жіночу ідентичність, висуваючи при цьому ідеологічні аргументи, то виникає конфлікт між жіночою ідентичністю та панівною ідеологією.

Протистояння жінки ідеологічній системі – одне з основних питань феміністичної критики сьогодення. Г. Ч. Співак простежує ідеологічну детермінованість будь-яких гендерних інтерпретацій: «Найчастіше слово ідеологія, наголошує Вейн Бут у його есеї, слово “мова” виконує дещо дивну функцію покривання відсутності ширшого поняття ідеології. У тексті Михайла Бахтіна мова не розуміється безпосередньо як вербальний дискурс. Ідеологія як мова – це наслідок, що передбачає наявність суб'єкта як причини, котра окреслює його в межах певної конвенції означування. З погляду В. Бута, мова як ідеологія – це вираження суб'єкта (групового суб'єкта), що має постійно запевняти нас та самого себе в тому, що він не просто один з групи, а унікальний. В есеї Бута є один момент, коли автор практично досягає позиції Бахтіна, яку сьогодні назвали б політикою текстуальності, вбачаючи в цьому той факт, що мережа політики-історії-суспільства-сексуальності тощо визначає себе в ідеології шляхом визнання текстуальної або мережевої структури» [5, с. 235]. Розуміючи ідеологію як переконання і практику, Г. Ч. Співак пропонує схилитися до аргументації М. Бахтіна щодо максимального впровадження контр-ідеології, кінцевою метою жіночого протистояння ідеології є «сприйняття ідеології як вільного вибору» [5, с. 236].

Оскільки Ірина Вільде не представляла радикальний фемінізм, її ставлення до ідеології Польщі на українських землях відзначалося толерантністю, а в радянський час – навіть пристосуванством. Проте запобігти проявленню конфлікту між жіночою ідентичністю та ідеологією вона не могла внаслідок його всезагальності та всюдиприсутності.

Повісті Ірини Вільде «Метелики на шпильках», «Б'є восьма», «Повнолітні діти» свого часу були не лише примітним літературним явищем, а й певним «маніфестом» нової жіночності. Саме протиставлення нової жіночності всьому патріархальному, віджилому й склало специфіку конфлікту в її творчості. Такий тип гендерного конфлікту невідворотно постає при неможливості героїні самоідентифікуватися в умовах ідеологічного тиску, коли її власна ідентичність протистоїть статусу, запропонованому в державній ієрархії. Зустрічаємося з таким конфліктом у новелах «Як мене життя розуму вчило», «Любов» та повістях «Кар'єра», «Історія одного життя», «Ті, з Ковальської» Ірини Вільде.

Гендерний конфлікт внаслідок інтелектуального зростання жінки представлений, наприклад, у новелі «Як мене життя розуму вчило» (1947 р.), де саме жінка Марія Криворучко вивищується над громадою своїм інтелектом, придумує, як обійти владу та проголосувати за народного

депутата, навіть жертвує собою задля цього. Показовою є сцена, де Марія приходить до чоловічої громади і починає навчати її, яким чином можна обдурити прискіпливу владу та проголосувати за свого кандидата. Чоловіки пристають на її ідею провести агітацію по всіх селах, де проходить народний кандидат, із тим, щоб усі таємно проносили бюлетень № 19 замість панського бюлетеня № 1, та втілюють її в життя, і нехай перемога не далась у руки, оскільки бюлетені виявились підробленими, але інтелектуальна вищість Марії у творі є незаперечним фактом.

До цього гендерного типу конфлікту належить також новела «Любов», у якій наявний конфлікт між жіночою ідентичністю та панівною ідеологією, у цьому випадку – ідеологією німецьких окупантів часів Другої світової війни. Поранений російський солдат переходується у вербах з великим ризиком для свого життя. Щоб надати йому необхідну допомогу, Марія та її невістка й дочка вимушені діяти всупереч окупаційній владі, ризикуючи власними життями, навіть життям ще не народженої дитини невістки Марії. Тому жінка вагається, хоче зробити все непомітно, щоб не наражати на небезпеку своїх дітей. Врешті Вася опиняється в їхній домівці. Обов'язок матері, син якої також знаходиться на фронті, змушує Марію рятувати невідомого солдата.

Гендерний конфлікт внаслідок професійного доростання жінки постає у повісті «Кар'єра». Несприйняття повноцінності жіночої праці, на відміну від чоловічої, у творі наголошено кількаразово. Тільки зміна гендерної ситуації в цілому в країні поліпшує становище героїні.

Звернімося до повісті «Історія одного життя». У творі зафіксована зміна соціальних ролей чоловіка та жінки, причому не випадково наголос на такій зміні поставлений ще в експозиції твору, коли Олена Іванівна зізнається: «...у плановому відділі нашої міськради я доводжусь начальником моєму чоловікові» [3, с. 56]. Проте експозиція не містить конфлікту, навіть вражає гармонією почуттів та стосунків персонажів. Така експозиційна настанова автора має на меті утворення текстового дисонансу щодо суспільної організації гендерних взаємин.

З цією ж метою вводиться архетип предвічної жінки – панни у білих шовкових шатах. Такою бачить себе героїня після одержання освіти. Кілька разів авторка повертається до цього ідеалізованого образу панянки-інтелігентки-українки, який так і не став реальністю для оповідачки Олени Іванівни. Символізуючи досконалість, доведену до ідеальності та втілення професійного знання, архетип панни «в білих шовкових шатах» є не просто мрією дівчини, а й, із погляду сюжетної конфліктології, причиною її наступного руху до освіти та оволодіння професією, що бачиться як запорака для перетворення на панну. Поступово прагнення героїні стати панною заступається повним неприйняттям панства та зневагою до нього. Цей конфлікт у жодному разі не можна назвати гендерним, він традиційний. Крім того, він не відіграє провідної ролі у структурі сюжету повісті. Його допоміжна роль полягає у прагненні письменниці наголосити на періоді

ідеалістичного розвитку своєї героїні. Недосяжність «панни у білих шовкових шатах» поступово усвідомлюється дівчиною, і натомість приходять реальні ідеали й цілі, яких вона прагне досягти.

Гендерним конфлікт у творі стає тоді, коли дівчина стикається із суспільно закладеною несправедливістю щодо ставлення та оплати однакової роботи, виконаної чоловіком і жінкою. Таких гендерних проблем західноукраїнської реальності в повісті «Історія одного життя» є чимало: 1) виявляється, що в місті є тільки одна бурса, яку утримують самі селяни для своїх дітей, та й та тільки для хлопчиків; 2) чоловікові докторова платить 20 злотих за ту саму роботу, яку виконує жінка за 15, та при цьому ще й зобов'язує її латати й шити безплатно (потім цей мотив нерівної оплати за аналогічну роботу виринає в епізоді працевлаштування героїні у фабриканта пана Хруцького); 3) державна політика працевлаштування учительок-українок у Польщі також була несправедливою: «Чувала я між подругами, що тепер щораз важче українцеві дістати вчительську посаду. Коли хто має протекцію у шкільній кураторії, то ще може сподіватися на роботу, але ні в якому разі не в українському селі, а десь у корінній Польщі, на Мазурах» [3, с. 73]; 4) порушення прав жінки, яке, наприклад, у пана Хруцького мало вагу закону: «...Моя фірма з принципу не дає праці заміжнім жінкам» [3, с. 73].

У творі аналізується польська гендерна ситуація, але Ірина Вільде ніде не звертається до критики радянської «рівноваги» статей у соціумі, навпаки, у тій-таки повісті «Історія одного життя» радянський підхід до жіночого питання надзвичайно тішить героїню: саме в радянську добу вона здобуває все те, на що сподівалася від початку свого життя. Не йдеться про «панство», якого, врешті, героїня зрікається як віджилого концепту, навіяного «капіталізмом». А йдеться про самопочування та становище жінки за радянської влади, яке, на думку письменниці, значно поліпшилося порівняно з попереднім. Тут немає ідеалізації чи запобігання перед владою. Ірина Вільде, зіставивши можливості жінки за часів Польщі та Радянської України, відверто віддає перевагу останній. Гендерний конфлікт у повісті «Історія одного життя» виринає також при осмисленні героїнею свого національного статусу, національної поведінки суб'єктів держави. Героїня обурюється відсутністю в українця взаємоповаги та взаємодопомоги:

– Пане шефе! Я не звертаюся до ваших християнських почуттів, бо ви глузуєте з них, але я прошу вас, як українця: не звільняйте мене з роботи, бо це... катастрофа для нас. Не губімо бодай самі себе... Ви ж українець!

Я думала, що цим словом зачеплю найвразливішу струну його душі, бо ж у кожному нашому зверненні говорилося про добро ньеньки України. Але він, знаєте, що відповів мені?

Подивився на мене, як на когось, хто вирвався з божевільні, а потім низав плечима, мовляв, чого я від нього хочу, і спитав цілком-цілком байдуже: – Ну, і що з того, що я українець?

Ось воно як! А мені, дурній, здавалося, що всіх нас – і його, багатія, і мене, бідняка, – однаковою мірою зобов'язує любов до України [3, с. 74].

Тут не просто конфлікт національно свідомого бідного і несвідомого багатого українця, а саме конфлікт національно свідомої жінки та несвідомого чоловіка, як зіткнення двох світовимірів – маскулінного патріархального, зануреного у проблему прибутку й поповнення капіталу, та фемінного, охопленого бунтівною емансипацією. Фемінний світ Ірини Вільде завжди характеризується глибокою інтелігентністю і вивищенням жіночого розуму над чоловічим. Маскулінний світ у її інтерпретації – це завжди застарілість історично віджилих уявлень, завжди груба насильницька форма доведення чоловічої правди. У цьому епізоді конфлікт стає гендерним за рахунок представлення двох світобачень як войовничо налаштованих – маскулінного та фемінного.

Цікаво, що вирішення всіх гендерних конфліктів у повісті «Історія одного життя» здійснюється також у площині гендерної ідеології – як створення ідеалізованого андрогину: «Ратуша вибивала годину за годиною, а ми не спали, лежали, пригорнувшись одне до одного, і, може, вперше були не як чоловік і жінка, а як два товариші, яким треба було з'єднати свої думки і відчуття в такий час» [3, с. 75]. Далі у повісті оповідь базується на цьому ідеальному андрогині радянського періоду. Гендерні конфлікти поступаються місцем андрогинному пафосу досягнень та перемог. Спочатку героїню призначають вчителькою у рідному селі, опис повоєнного часу характеризується наростанням пафосу, який переростає у риторичку соцреалістичного спрямування: «Яке може бути ставлення до влади, що дала мені найбільше щастя на землі – змогу бути матір'ю і рости дітей вільними громадянами країни соціалізму?» [3, с. 80]. У цій повісті відсутня виразна «гендерна асиметрія соціалістичного реалізму», про яку пише Ірина Захарчук [4]. «Безстатевість» української радянської літератури 30-50-х р. XX ст не характерна для прози І. Вільде.

Авторський відхід від канонів зображення жінки в радянській літературі можна розглядати як ще один рівень гендерної конфліктології, що проступає в діалогічному контекстному аналізі творів І. Вільде. Саме на ньому зосереджується І. Захарчук [4], зазначаючи, що у виборі конфлікту І. Вільде була залежна від канону: «У змалюванні конфлікту найбільше виявилася творча несвобода письменниці: розвиток статевої ідентичності маргіналізується статевою домінантою. Не випадково радянські критики особливу увагу звертали на постать Ольги, яка втілює класичний зразок радянської жінки...» [4, с. 52]. Висловлена думка справедлива щодо роману «Сестри Річинські», проте несправедлива щодо малої прози І. Вільде, де залежність від канону соцреалізму або обмежена, як у повісті «Історія одного життя», або взагалі не відчутна, як у більшості новел.

Соціальний конфлікт між «працею і капіталом» та гендерна соціалізація жінки (Марта протиставлена Місі) у повісті «Гі, з Ковальської» розкривається через соціально-політичну освіту Казимира Пяста та його коханої Марти Кравчик. Обоє у плані соціально-політичного дозрівання та соціалізації проходять складний шлях і платять за набутий суспільний досвід

здоров'ям, молодістю та тяжкою працею у приниженні. Казимир першим починає усвідомлювати тиск капіталу на взаємини між людьми, у тому числі й національні. Сказане ним про соціальну структуру суспільства та несправедливість світу глибоко западає в душу Марти, яка вірить йому, бо інтуїтивно розуміє його правоту та поділяє його спрямування до істини. На ранньому етапі Мартиного життя Казик єдиний дарує їй просвітлене розуміння соціальної структури, як рятівний човник у вируючому океані. До речі, цей образ супроводить героїню у складні періоди, коли доля змушує її зробити черговий вибір.

У творчості Ірини Вільде не існує просто соціального конфлікту, він завжди занурений у проблематику жіночого існування, жіночого вибору, цінного для побудови справедливого суспільства жіночого досвіду. Тож в аналізованій повісті соціальна проблематика також накладається на проблеми жіночої самоідентифікації, зокрема йдеться про Марту Кравчик. Дівчина проходить складні етапи становлення соціальної, національної та власне жіночої свідомості. Потрапляючи в умови випробування, Марта постійно мусить робити вибір, ледь не щодня стикаючись із соціальною несправедливістю та нещирістю.

Конфлікт гендерного типу, що виявляється між Мартою та її подругами й знайомими, – внутрішня ідентифікація Марти як жінки, як особистості, зокрема й національно свідомої, – проходить в умовах національних і соціальних конфліктів її оточення. Для неї відкривається істина соціальної та національної детермінованості особистості: «Колись, як читала я в романах про те, що оточення поневолює когось до вчинків, противних його волі, завжди охоплювала мене злість на таку безвольну людину. А тепер... Тепер я на власній шкурі переконалась, що такі речі можливі» [3, с. 120]. Переживаючи гендерну самоідентифікацію в умовах загостреної національної та соціальної боротьби, Марта не тільки не втрачає позитивного ідеалу, а й навпаки – наближається до нього, прагнучи стати врівень зі своїм коханим та, врешті, поєднатися з ним. Жіноча доля й соціальна історія у даному разі збігаються, Марта постає виразником інтересів цілого покоління. Особливість повісті «Ті, з Ковальської» полягає в тому, що всі типи конфліктів проявляються як гендерна соціалізація Марти Кравчик, що ускладнюється внаслідок соціальних, національних та виробничих проблем, характерних для становлення суспільства на певному етапі. Гендерна специфікація всієї художньої конфліктології, її проникнення у найрізноманітніші сфери життя жінки, – ось знакова відмінність колізійно-перипетійної основи твору.

Аналіз малої прози Ірини Вільде показав, що домінуючим типом гендерного конфлікту є конфлікт між жіночою ідентичністю та панівною ідеологією, особливістю якого в її прозовому спадку є те, що зазвичай йдеться про конфлікт із панівною ідеологією Польщі, і ні в якому разі не з радянською. Поширеним прийомом розкриття такого типу конфлікту є зіставлення різних типів жіночої свідомості або різних типів чоловічої

свідомості, які обертаються навколо нагальної проблеми соціального розвитку. І. Вільде ніколи не відтворювала неістотні, на її погляд, соціальні та національні конфлікти, тож протиставлення позицій, які окреслюють протилежні ідеологічні переконання, утворює провідний конфлікт її малої прози, де соціальна несправедливість завжди пов'язується із маскуліним світом і домінуванням патріархальної ідеології над свідомістю жінки.

Другою особливістю конструювання конфлікту між жіночою ідентичністю та панівною ідеологією є звернення письменниці до процесу становлення жінки в суспільстві, сповненому суперечностями різного гатунку. Зображення героїнь від пори дівчинки до віку зрілої жінки з усіма перипетіями їхнього життя – основна особливість розкриття гендерного конфлікту в малій прозі Ірини Вільде. У новелах «Любов», «Як мене життя розуму вчило» та повістях «Кар'єра», «Історія одного життя», «Ті, з Ковальської» цей принцип послідовно витриманий.

Література:

1. Вільде І. Кроки часу : [оповідання, нариси] / Ірина Вільде. – Львів : Каменяр, 1979. – 206 с.
2. Вільде І. Метелики на шпильках. Б'є восьма. Повнолітні діти / Ірина Вільде. – Дрогобич : Відродження, 2007. – 486 с.
3. Вільде І. Повісті та оповідання / Ірина Вільде. – Львів : Каменяр, 1983. – 230 с.
4. Захарчук І. Гендерна асиметрія канону соціалістичного реалізму: версія Ірини Вільде / Ірина Захарчук // Дивослово. – 2006. – № 6. – С. 48-53.
5. Співак Г.Ч. В інших світах. Есеї з питань культурної політики / Гаятрі Чакраворті Співак. – К. : Всесвіт, 2006. – 478 с.

Ольга Карабл'єва. Конфликт между женской идентичностью и господствующей идеологией как сюжетная основа малой прозы Ирины Вильде

В статье анализируются явления женской самоидентификации и женской социализации в малой прозе Ирины Вильде. Исследован гендерный тип конфликта между женской идентичностью и господствующей идеологией, который определяет процесс становления женщины в исполненном противоречиями обществе.

Ключевые слова: гендерная идентичность, гендерный конфликт, гендерная ситуация, идеология.

Olga Karabl'eva. The Conflict between Women's Identity and the Ruling Ideology as a Plot Base of the Short Stories by Iryna Vilde

The phenomena of female self-identification and female socialization in the Short Stories by Iryna Vilde are analyzed in the paper. The author has been studied the gender type of conflict between women's identity and ruling ideology which causes the process of becoming a woman in the contradictory society.

Key words: gender identity, gender conflict, gender situation, ideology.